

KÜRT GENÇLERİNİN ETNİK SINIRLAR ALGISI VE DAMGAYLA BAŞA ÇIKMA STRATEJİLERİ

Serkan TURGUT¹

Çetin ÇELİK²

ÖZ

Bu çalışma Kürt gençlerinin etnik kimlikleriyle ilişkili olarak algıladıkları, deneyimledikleri onur kırıcı ve ayrımcı davranışlara ve bunlarla başa çıkma stratejilerine odaklanmaktadır. Çalışmanın temel amacı Kürt gençlerinin azınlıkta oldukları batı illerinde ve özellikle okul ortamında etnik aidiyetleri kapsamında algıladıkları damga ve ayrımcılık anlatılarını ve bunlarla başa çıkma stratejilerini analiz etmektir. Bu çalışma sıradan bireylerin gündelik yaşam deneyimlerine odaklansa bile bu anlatıların ulusal bağlamın etkisiyle şekillendiğini kabul etmekte ve etnik sınırların oluşmasına etki eden tarihsel süreçleri de dikkate almaktadır. Çalışmanın verileri 2017-19 yılları arasında İzmir ilinin Bayraklı ve Menemen ilçelerinde yaşayan yirmi dokuz Kürt öğrenciyle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeye dayanmaktadır. Alan verileri damga algısı ve buna verilen tepkilerin kişilerin etnik göstergelere sahiplik durumuyla doğrudan bağlantılı olduğunu, etnik sınırların giderek güçlendiğini ve Kürt gençlerinin gündelik yaşamlarında sıklıkla etnik kimlikleriyle bağlantılı sorunlar yaşadıklarını göstermektedir. Görüşmecilerin en sık başvurduğu başa çıkma stratejileri karşı çıkma, bilinçli tepkisizlik, bireysel sorumluluğu üstlenme ve kaçınma stratejisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Etnik sınırlar, Damga algısı, Başa çıkma stratejileri, Kürt gençleri, Etnik göstergeler

¹ Dr., Sosyolog, ORCID: 0000-0002-3033-4250

² Dr. Öğr. Üyesi, Koç Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, ORCID: 0000-0003-2992-4787

THE PERCEPTIONS OF ETHNIC BOUNDARIES AMONG KURDISH YOUTH AND THEIR DESTIGMATIZATION STRATEGIES

ABSTRACT

This study investigates the perceptions of ethnic boundaries and stigma among Kurdish youth, and how they deal with them in an urban context in the western part of Turkey, where they are a minority. It focuses on the daily interactions of Kurdish youth and considers the historical context that shapes those interactions. The research draws on twenty-nine in-depth interviews conducted with Kurdish youth in İzmir between 2017 and 2019. Our findings show that Kurdish youth experience firm ethnic boundaries in their daily lives in both educational and urban contexts. They also reveal that the destigmatization strategies of the respondents are strongly associated with their ethnic indicators and the available historical repertoire. Participants generally used confrontation, strategic silence, assumption of individual responsibility, or avoidance as their main destigmatization strategies.

Keywords: Ethnic boundaries, Stigma, Stigma perception, destigmatization strategies, Kurdish youth, ethnic indicators.

1. GİRİŞ

Kürt meselesi Cumhuriyet öncesinden başlayarak siyasal elitlerin uğraşmak zorunda kaldığı en önemli sorunlardan biri olmuştur. 1990'lı yıllara kadar bölgesel bir sorun görünümünde olan Kürt meselesi, çatışmaların yoğunlaşmasının ardından bir ila üç milyon arasında bir kitleyi metropollere itmesi ile boyut değiştirmiş, böylelikle mesele metropollerde farklı veçheler de eklenerek ülkedeki birçok sorunun parçası haline gelmiştir.

Kürt meselesi, çeşitli nedenlerle uzun yıllar akademik araştırmanın dışında tutulmuştur. Resmi söylemdeki kırılmaya paralel 1990 sonrasında bu konuda yapılan çalışmaların sayısında artış yaşanmıştır. Konu üzerine yapılan çalışmalar çoğunlukla çatışma süreçleri ekseninde makro siyasal alana yönelik olmuştur. Mikro alana odaklanan çalışmalar ise sivil toplum örgütleri, siyasal partiler ya da kanaat önderleri gibi toplumun görece bu meseleye siyasal olarak angaje olmuş kesimleri ekseninde gerçekleştirilmiştir. Öte yandan son dönemlerde zorunlu göç sürecinin yarattığı kentsel yoksulluk ve enformel sektör bağlamında Kürtlüğün sınıfsal görünümüne odaklanan çalışmalar da bulunmaktadır (Alpman, 2016).

Kürt meselesi gibi kökleri Cumhuriyet öncesine dayanan tarihsel bir olgunun etnikleşerek toplumsal uzamda özneler arası ilişkileri belirleyen bir fenomene dönüşmesi, bu meseleye yeni ve çok boyutlu bir perspektiften bakmayı zorunlu kılmaktadır. Bu bakış açısı devlet ve muhalefet elitleri dışında bir alana, sıradan bireylerin dünyasına, fakat bu kez etnik sınırları deneyimleyenlerin anlam dünyasından bakmayı gerektirmektedir. Bu çalışmanın amacı etnik ve sembolik sınırlar literatürüne yaslanarak Kürt gençlerinin azınlıkta oldukları kentsel alanda ve özellikle okul bağlamında, etnik kimliklerine iliştilmiş damgayla başa çıkma stratejilerini anlamak, bu gençlerin, eşitlik ve tanınma taleplerini hangi repertuar üzerinden yürüttüklerini tahlil etmektir.

Çalışma, bu süreçleri eğitim bağlamında incelemektedir çünkü eğitim kurumları hem ulus devletin “makbul vatandaş” üretim araçları (Üstel, 2008) hem de dezavantajlı grupların toplumsal statülerini iyileştirebilecekleri; böylelikle de kamusal kimliklerine atfedilmiş olumsuz anlamları

dönüştürebilecekleri yegâne kurumlardır. Eğitim bağlamının seçilmesinin diğer bir nedeni ise Kürtlerin tarihsel, kültürel, sosyoekonomik ve politik değişkenlerin etkisiyle eğitimsel başarı bakımından en alt grupta yer almasıdır.

Eğitimsel başarı bakımından Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile diğer bölgeler arasında büyük bir fark söz konusudur. Anadili Kürtçe olan öğrencilerin başarı durumu göçle yerleştikleri batı illerinde daha da kötüye gitmiştir, Kürt nüfusunun çoğunluğu oluşturduğu bölgeyle kıyaslandığında metropollerde yaşayan grubun eğitimsel başarısı düşmüş ve en düşük başarı ise Ege Bölgesi'nde saptanmıştır (Oral ve McGivney, 2014, s. 28).

İlerleyen bölümlerde, ilk önce çalışmanın kavramsal çerçevesi tanıtılacaktır. Ardından, Kürt gençlerinin etnik kimlik bağlantılı, damgalanma ve ayrımcılık deneyimlerini ve bunlarla başa çıkma stratejilerini anlayabilmek için Kürt meselesinin tarihsel ve aktüel süreçlerine genel hatlarıyla değinilecektir. Takip eden bölümde ise araştırmanın veri ve yöntemi anlatılacak, hemen ardından Kürt gençlerinin damga ve ayrımcılık deneyimleri ve bunlarla başa çıkma stratejileri analiz edilecektir.

2. ETNİK SINIRLARIN TOPLUMSAL SINIRLARA DÖNÜŞMESİ

Toplumsal eşitsizliği yeniden üreten etmenler uzun süre salt ekonomik kaynaklara sahiplikle ilişkilendirilmiştir. Ancak son yıllarda, toplumsal eşitsizliklere etkisi bakımından oldukça önemli diğer bir etmen olan, kolektif kimliklere biçilen sembolik değerler de odağa alınmaya başlanmıştır. Belirli bir etnik grubun “tanınmaması” ya da “yanlış tanınması” etnik gruplar arasında hiyerarşik bir toplumsal yapıya dönüşerek çoğunluğa mensup olmayan bireylerin toplumsal statülerini ve kaynaklara ulaşımını etkileyecektir. Taylor (2010, s. 25) tanınmanın yokluğu ya da yanlış tanınma durumunun bireylerde yol açtığı hasara dikkati çekmiş ve kimliğin inşası ile tanınma arasında karşılıklı ilişkiden bahsetmiştir. Lamont (2018) ise eşitsizliklerin yeniden üretilmesinde etkili olduğu kabul edilen “ekonomik uçurum”, “eğitimsel uçurum” gibi kavramların yanına ‘tanınma uçurumu’nu (*recognition gap*) da ekleyerek etnik gruplar arasındaki bu farklılığın eşitsizliklere etkisini analiz etmiştir.

Erving Goffman'dan (2014) hareketle bir etnik kimliğin kamusal imajı olumsuz özelliklerle birlikte anılmaya başladığında bu grubun, itibarsızlaşmış bir sıfat olarak “damgalandığını” söylemek mümkündür. Ancak damgalama süreci, zorunlu olarak tek yönlü olmayabilir. Yapılan çalışmalar, dezavantajlı gruptan çoğunluğa doğru da “karşı damgalama” (destigmatizasyon) sürecinin işlediğini göstermektedir (Lamont, 2009).

Destigmatizasyon stratejileri ile en genel düzeyde, dezavantajlı grupların, algılanan damgayla karşı işe koştuğu retorik ve stratejik araçların tümü kastedilmektedir (Fleming vd., 2012, s. 401). Bu stratejiler dezavantajlı grup üyelerinin çoğunluk gruba tabi olanlarla aralarında eşdeğerlik kurma arayışlarını içerir. Başvurulan bu stratejiler, kişilerin gündelik yaşamlarında, gruplarına iliştilmiş stereotipleştirmeyle mücadele etmelerini, kolektif kimliklerine atfedilmiş olumsuz anlamları dönüştürmelerini ve topluma dâhil olmanın yeni formlarını oluşturma ya da talep etme yollarını gösterir (Bursell, 2012, s. 476). Lamont ve Mizrachi (2012, s. 366) damgalama ve karşı damgalama süreçlerini farklı tarihsel özelliklere sahip ulusal bağlamlarda incelemişlerdir çünkü destigmatizasyon süreçleri, psikolojik değil, ulusal bağlamlarla ilişkilenen sosyolojik, sembolik ve toplumsal sınır koyma süreçleridir.

Sembolik sınırlar bireylerin; insanları, nesnelere, pratikleri, zaman ve uzamı kategorize etmek için zihinlerinde yarattıkları kavramsal ayrımlardır. Bu özellikleriyle “sembolik sınırlar” bazı insanları, grupları ve şeyleri içine alıp diğerlerini dışarıda bırakan çizgilerdir ve bu özellikleriyle eşitsizliklerin yeniden üretilmesinde ve iktidarın oluşturulmasında önemli bir rol oynarlar. Toplumsal sınırlar ise kaynak ve imkânlarla ulaşma boyutunda kendini gösteren toplumsal eşitsizliğin nesnel biçimleridir. Sembolik sınırlar üzerinde toplumsal bir uzlaşma ortaya çıktığı zaman bu sınırlar toplumsal sınırların oluşumuna etki ederler (Lamont ve Molnar, 2002, s. 168–169). Sembolik sınırlar öznel arası düzlemde gerçekleşirken toplumsal sınırlar gruplar ve kolektif aidiyetlerle ilişkilidir.

Toplumsal sınırlar bireyleri toplumsal kategorilerin içine yerleştirmeye, bazen ulusal, ırksal, kültürel, sosyoekonomik, dinsel veya cinsel olarak yeniden adlandırmayla ortaya çıkmaktadır (Carter,

2010, s. 1531). Yani toplumsal sınırların varlığı sembolik bir sınır üzerinden oluşur. Bahsettiğimiz bu ilişki zorunlu bir ilişki değildir. Yani sembolik sınırlar zorunlu olarak bir grubu dışlamaya neden olmayabilir. Fakat toplumsal sınırların oluşumu sembolik sınırlarla mümkündür. Lamont (2015) sembolik sınırların toplumsal sınırların oluşmasında gerekli fakat tek başına yetersiz bir ayrımı oluşturduğunu belirtir.

Etnik kimlik, bünyesinde tarihsel ve kültürel olarak sembolik ve toplumsal sınırları taşıdığı için en önemli sınır oluşturma hattını teşkil eder. Etnik kimlik biz ve onlar ayrımıyla, üyelerine sunduğu kültürel repertuarla bireylerin, gündelik yaşamlarında kendilerinden farklı olduğunu varsaydıkları kişi ve gruplara karşı söylemsel ve pratik çerçevelerini şekillendirir. Etnik sınırlar toplumsal sınırlara dönüştüğünde ortaya çıkan sonuçlar çok daha belirgin olabilmektedir. Algılanan damga ve ayrımcılık, bununla karşılaşma anları, bu anlarda verilen yanıtlarla gelişen müzakere ve çatışma süreçleri, bu süreç sonrasında karşılaşılan sonuçlar bir taraftan etnik sınır algısıyla şekillenirken aynı zamanda etnik sınırları yeniden oluşturmak için kullanılan araçlara dönüşmektedir. Yani etnik sınır oluşturma süreci ile damga ve ayrımcılık deneyimleri ve bunlara verilen yanıtlar birbirini bütünleyen, birbiriyle etkileşim sonucunda dönüşüme uğrayan ilişkisel süreçlerdir. Çalışmamız işte söz konusu bu etnik sınır oluşturma literatürüne Kürt meselesini hiç çalışılmamış bir perspektiften çalışarak katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

3. TÜRKİYE’DE ETNİK SINIRLARIN TARİHSEL VE POLİTİK KÖKLERİ

Osmanlı bakiyesi üzerine inşa edilen Türk ulus devletinin kültürel coğrafyası etnik bakımdan heterojen bir yapıdadır. Millî Mücadele süreci ile Lozan Barış Antlaşması’nın imzalanıp devletin nihayete erdiği 24 Temmuz 1923 sonrası millet kavrayışı ve kurucuların etnik kimliklere bakışı aynı değildir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu kadroları ve onları destekleyen halk açısından Millî Mücadele çok etnikli ve tek dinliydi (Aktürk, 2008, s. 46). Ancak, hukuksal ifadesini 1924 Anayasası’nda bulan tanım ülkedeki herkesi etnik ve dini aidiyetlerine bakılmaksızın Türk kabul etmektedir. Bu haliyle ulus inşasının sivil-teritoryal anlayışa işaret ettiği düşünülse de bu dönemde Türklüğün antik zamanlardan

beri var olan etnik ve ırksal bir töz olarak inşa edildiği (Ersanlı, 2009) ve etno-tarihsel bir inşanın parçası olarak ülkedeki farklı etnik kategorilerin bir üst şemsiyesi olarak ilan edildiğini görmekteyiz.

Ulus devlet inşasında Türklüğün millet kategorisine geçiş yapması bu kategoriyi etniklikten azade kılmış ve kurucu elitlerin etnik kategorilere yaklaşımını da anti-etnik bir repertuara havale etmiştir (Zürcher, 2009). Bu dönemde Kürt meselesine bakışın üç önemli aşamadan geçerek şekillendiğini söylemek mümkündür: Ulusal kurtuluş mücadelesinin ardından Kürtlerin yok sayılmaya başlanması (Mcdowall, 2004), 1925 Şeyh Said ve sonrasında Ağrı ve Dersim isyanları, (Brockett, 1998, s. 52) ve devletin bu isyana Takrirî Sükûn Kanunu, İstiklal Mahkemeleri, Şark Islahat Planı ve iskân politikaları ile sert cevaplar vermesi (Ünder, 2009, s. 147). Bu gelişmeler sonrası Kürt meselesine yaklaşımda etnik kimliğin inkârı ve radikal asimilasyonist bir politika hâkim olmaya başlamıştır. Böylece 1990'lara kadar sürecek olan, kültürel hakların yanında Kürt halkının fiziksel varlığını da inkâr eden ve bu tür huzursuzlukları yaratan kesimleri aydınlatılması gereken gerici unsurlar olarak nitelendiren resmi bir söylem inşasına girişilmiştir (Yeğen, 2007, s. 128).

Erken Cumhuriyet döneminde temelleri atılan bu söylemin aktive olacağı tarihsel sahneyi de 80'lerin ortasında başlayan ve 90'larda kitleselleşen büyük şehirlere zorunlu göç süreci şekillendirmiştir. 1986-2005 yılları arasında Kürtlerin yoğunlukta yaşadıkları illerden güvenlik nedeniyle göç edenlerin sayısı 953.680 ile 1.201.200 arasındadır (HÜNEE, 2006, s. 106). Zorunlu göç yüz binlerce insanın mülksüzleştirilerek kentsel alanlara itilmesine (Çelik, 2006, s. 179) ve erken Cumhuriyet'te temelleri atılan etnik sınırların giderek güçlenmesine neden olmuştur.

Kuruluşundan itibaren gayri etnik bir bakış açısıyla şekillenen resmi söylem, devletin zorunlu göç olgusuna yaklaşım sürecini paralize ederek göç ve sonuçlarının uzun süre görünmez kalmasına yol açmıştır. Bu tutumun 1999 yılından itibaren AB'ye adaylık sürecine koşut değişmeye başladığını görmekteyiz. Devletin Hacettepe Üniversitesi'ne bu konuda bir araştırma yaptırması, tazminat yasası çıkarması, BM ile geri dönüşler konusunda bir anlaşma yapması (Kurban ve Yeğen, 2006, s. 22) önemli adımlar olsa bile bu tutum değişikliği paradigmat olmaktan uzaktır.

1990'lı yıllarda başlayan zorunlu göç sürecinin neoliberal koşulların yaygınlaştığı bir bağlamda gerçekleşmesi Kürt göçmenlerin yaşam ve algılanma biçimlerine köklü etkiler yaratmıştır (Gambetti ve Jongerden, 2011, s. 385). Zorunlu göç mağdurlarının etnik aidiyetleri nedeniyle barınacak yer bulamamaları onları belirli mahallelere yöneltmiş ve kent yoksulluğu aynı zamanda etnik getto görünümünü almıştır.

Zorunlu Kürt göçünün Türkiye'deki diğer göç dalgalarının son bulduğu dönemde politik nedenlerle gerçekleşmesi ve bu dönemin neoliberalleşme sürecine denk gelmesi Kürt etnik kimliğini kültürel ve politik bir kimlik olmanın ötesinde eşitsizlikleri meşrulaştıran, yeniden üreten sınıfsal bir pozisyon haline getirmiştir (Yörük, 2012). Kürtlük metropollerde neoliberal sürecin ihtiyaç duyduğu enformel işgücüne dönüşmüş ve bu prekarya durumu Kürtlüğü yeniden tanımlayan önemli bir kimlik ögesi haline gelmiştir (Alpman, 2016, s. 53). Bahsettiğimiz bu gelişmelerin nihai sonucu ise kuruluş yıllarından itibaren tabuya dönüşen ve çoğunlukla farklı söylemlerle anlaşılmaya çalışılan Kürt meselesinin görünürleşmesi ve bölgesel bir sorun olmaktan çıkıp ulusal hatta uluslararası bir soruna dönüşmesi olmuştur. Bütün bu gelişmeler 2000'lerle birlikte Kürt etnik kimliğinin hem devlet söyleminde hem de popüler muhayyilede yeni anlamlar kazanmasına yol açmıştır.

Yukarıda genel çerçevesini çizmeye çalıştığımız söylemsel kırılma ve bunu etkilediğini düşündüğümüz makro değişkenlerin en önemli sonucu Türkiye'de etnik sınırların güçlenmesi ve bu doğrultuda da Kürtlüğün etnikleşerek damgalanması olmuştur. Etnikleştirme durumu iki şeyi ima eder: bir, farklılıkları; iki, eşitsizliği. Bir toplumda belirli bir etnik gruba yüklenen sosyal anlamlar, eşitsizliği doğuracak bir meşrulaştırmanın parçası kılınıyorsa orada bir etnikleştirme durumundan bahsedilebilir (Fenton, 2001, s. 6). Bu kapsamda 2000 sonrasında Kürtlüğün etnikleştirme-ırksallaştırma sürecine girdiğini söyleyebiliriz. Etnikleştirme-ırksallaştırma, bireylere fiziksel, kültürel değişmez özler atfederek onları belirli grup kategorileri içerisine sokmaktadır (Ergin, 2014, s. 323).

Kürtlüğün etnikleştirilme süreci öncelikle Kürtlerin ayrı bir kültürel grup olarak “tanınması” sonrasında mümkün olmuştur fakat bu “tanıma” süreci ne resmi makamlar ne de yurttaşlar tarafından

olumlu bir kategori olmaktan uzaktır- “hiç Kürtlere benzemiyorsun”. Son yıllarda yapılan çeşitli çalışmalar 2000 öncesine kadar ayrı bir kültürel grup olarak inkâr edilen Kürtlerin sonraki yıllarda olumsuz özelliklerin toplandığı bir grup olarak etnikleşme sürecine girdiğini göstermektedir (Saraçoğlu, 2012). İzmir ilinde yapılmış iki çalışmanın verileri bu durumu net bir şekilde ortaya sermektedir. Saraçoğlu'nun (2012) çalışmasında Kürtlere atfen: "geçimleri hep haksız kazançla"; "geldiler buraları mahvettiler"; "gelip buraları işgal ediyorlar"; "bölücüler"; "cahil ve kültürsüzler" nitelemeleri öne çıkmıştır. İzmir'de yapılan başka bir çalışmada ise Kürt denilince aklımıza gelen üç şey nedir sorusuna görüşmecilerin yüzde 40'ının “cahil”, “eğitimsiz”, “kaba”, “kültürsüz” ve “geri” gibi cevaplar verdiği görülmüştür (Ok'tan aktaran, Çelik, 2014, s. 149).

4. VERİ VE YÖNTEM

Etnik sınır algısı ve damgayla başa çıkma süreçlerine eğitimsel bağlamda odaklanan bu çalışma 2017-2019 yılları arasında İzmir'de gerçekleştirilen 29 yarı yapılandırılmış görüşmeye dayanmaktadır³. İlköğretimdeki öğrencilerin etnik aidiyetlerine ilişkin farkındalıklarının ve sorgulamalarının yeterince olgunlaşmamış olabileceği, yüksek öğretim kurumlarında yapılacak görüşmelerin ise eğitimsel eliminasyondan başarıyla geçmiş daha homojen ve görece şanslı bir grupla karşılaşılmasına neden olacağı için çalışmada orta öğretimdeki öğrencilere yoğunlaşmıştır. Ortaöğretim grubundaki öğrenciler etnik meselelerle ilgili bir algıya sahiptirler ve bunu aileleriyle konuşup tartışabilme olanakları vardır (Hughes vd., 2006, s. 761).

On iki yıllık zorunlu eğitim sürecinin son basamağı olan orta öğretim çağı, öğrencilerin başarı ve imkânlarına göre yüksek öğrenime yöneleceği ya da okulu bitirdikten sonra çalışma hayatına başlayacağı, bu nedenle de akademik başarı ve beklenti bakımından birbirinden farklı bireylerin bir arada bulunduğu bir dönemdir. Ayrıca orta öğretim kurumları, ulusal aidiyetin, okulun fiziksel

³ Bu çalışmanın bulguları Serkan Turgut'un 'Eğitimsel kontekstte etnik sınırlar algısı ve damgayla başa çıkma stratejileri' adlı doktora tezi bağlamında toplanan verilerden üretilmiştir. Damga ve ayrımcılıkla ilgili bu makalede ele alınan durumsal karşı çıkışlara ek olarak, Turgut (2021) söylemsel karşı çıkışların da kapsamlı bir analizini sunmaktadır.

düzenlemelerinden müfredat içeriğine kadar etnik bir vatandaşlık perspektifiyle dizayn edildiği kurumlardır. Bu bakımdan orta öğretim çağı, dezavantajlı grupların etnik sınırları algıladıkları, bununla başa çıkmak için çeşitli stratejileri işe koştukları ve kullandıkları stratejilerin hayatlarının geri kalanını etkilediği oldukça dinamik ve aynı ölçüde kritik bir safhayı teşkil etmektedir.

İzmir ili 1990 sonrası zorunlu göçler sonucunda, İstanbul, Adana ve Mersin ile beraber en çok Kürt nüfusuna sahip metropollerden birine dönüşmüştür. Ayrıca daha önce ifade edildiği üzere Kürt öğrencilerin Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi de dahil olmak üzere en düşük akademik başarıyı gösterdikleri il de yine İzmir olarak saptanmıştır. Bu bakımdan İzmir’de Kürt nüfusunun yoğunlaştığı başlıca ilçelerden olan Bayraklı ve Menemen araştırma sahası olarak belirlenmiştir. Görüşmecilerimiz Bayraklı ve Menemen’de Anadolu lisesi ve meslek lisesine devam eden öğrenciler arasından seçilmiştir.

Dezavantajlı gruplarla yapılacak çalışmalarda bu kişilere ulaşmak için kullanılacak kaynaklar oldukça önemlidir. Bu nedenle görüşmecilere ulaşmak için benimsenecek en etkili yolun bu kişilerin mahalle ya da okul çevrelerinden güvendikleri insanlar aracılığıyla olması gerektiğine karar verilmiştir. Bu bağlamda kişisel bağlantılar kullanılarak ilk görüşmecilere ulaşılmış ve ardından kartopu tekniği ile örneklem oluşturulmuştur. Kartopu sürecinin katılımcıların tedirginliği yüzünden sekteye uğradığını belirtmek gerekir. Böyle durumlarda mahallede bulunan mekânlarda daha çok vakit geçirilerek ve bölgede öğretmenlik yapılan dönemden kalma ilişkiler- diğer öğretmen tanıdıklar ya da eski öğrenciler gibi- mobilize edilerek örnekleme ulaşılmıştır.

Çalışmamızda yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Derinlemesine görüşmeler bireylerin kendilerini çevreleyen toplumsal dünyayı nasıl algıladıklarını anlamamızı sağlayan veri toplama tekniğidir (Weiss, 1994). Bu teknik, görüşmecinin kendini rahatsız hissedebileceği formel bir soru cevap düzleminde ilerlemediğinden görüşmecilerin kişisel deneyimlerini paylaşabilmesine olanak tanır. Ayrıca bu tekniğin en büyük avantajlarından biri araştırmacının görüşülen kişiye göre esnek hareket edebilmesine, gerekli gördüğü anda yeni sorularla görüşmeyi derinleştirebilmesine imkân tanınmasıdır (Berg, 2004, s. 79). Hazırlanan sorular daha evvel üniversiteye devam eden üç öğrenciye

uygulanmış ve işlemeyen sorular belirlenerek görüşme formuna son hali verilmiştir. Şunu söylemek gerekir ki sorulara son hali verilse bile bu sorular alanda görüşmenin seyrine göre yeniden oluşturulmaya devam edilmiştir.

Bu sorular görüşmecilerin; etnik sınır algılarını, bu sınırları aşma stratejilerini, damga ve ayrımcılık deneyimleri ve bunlara verdikleri tepkileri; biz ve onlar kategorisini hangi özelliklere göre oluşturduklarını; gruplar arasındaki eşitlik ya da üstünlük iddialarını nasıl gerekçelendirdiklerini; eğitimsel süreçlerle etnik kimlikleri arasında ilişki kurup kurmadıklarını anlamaya yönelik sorular olmuştur. Alan araştırması boyunca on biri kadın toplam yirmi dokuz öğrenciyle ortalama kırk beş ile altmış dakika arasında süren görüşmeler yapılmıştır. Ses kayıtları alınan görüşmelerden transkripsiyonu yapıldıktan sonra toplam 336 sayfa ham veri elde edilmiştir. Yapılan görüşmelerin transkripsiyonu en az üç kez çapraz şekilde okunup MAXQDA analiz programına aktarılmıştır. Nihai kodlama ise nitel içerik analizi ilkeleri izlenerek oluşturulmuştur. Başka bir ifadeyle, veriler sistematik olarak ilk önce özet prosedürüne tabi tutulmuş –yani veriler daha küçük parçalara veya açıklamaya indirgenmiş-, ardından kategoriler ve kodlama kuralları oluşturularak yeniden yapılandırılmıştır; bu da verilerden tutarlı bir anlam iskeleti çekip çıkarılmasını sağlamıştır (Mayring, 2007).

Kodları oluşturma süreci düz çizgisel ilerlememiştir. Bunun sebebi veri analizi ve yaslandığımız kuramsal çerçevenin özel ilişkisi ile ilgilidir. Çalışma herhangi bir teorik çerçeveyi test etmeyi ya da diğer teorilerden hiç esinlenmeden yeni bir teori oluşturmayı –örneğin “gömülü kuram” (*grounded theory*)– hedeflememektedir. Bu çalışma bunlardan farklı olarak, konuya ilişkin önceki tartışma ve teorik önermelerin eklektik yapısından bir çeşit bilgilendirici (*informing*) çerçeve olarak yararlanmakta, örneğin damgayla başa çıkma stratejileri gibi, fakat söz konusu çerçevenin yanlışlanabilir olduğunu da kabul etmektedir, örneğin bazı damga karşıtı stratejilerin içerik ve biçimlerinin bağlama özgü olması gibi. Dolayısıyla kodlama sürecinde hem verilerin işaret ettiği temalara odaklanılmış hem de bu temalar teorik ve kavramsal çerçeveye ilişkilendirilmiştir. Veri ve teori arasındaki bu sürekli git-gel işlemi bize örneğin etnik kimliğin damgalanma biçimlerinin özgün yanını gösterirken, damga karşıtı stratejilerin ise teorik kategorilerle uyuşsa bile Türkiye tarihine özgü bağlamsal ve tarihsel içerik ile şekillendiğini

göstermektedir. Örneğin “tepkisiz kalma stratejisi” ABD’deki siyahiler arasında sıklıkla psikolojik olarak yıpranmaktan korunma motivasyonu ile kullanılırken Kürt gençleri arasında ise “karşı çıkma”nın muhtemel endişe verici sonuçları dikkate alınarak tercih edilmektedir. Son olarak belirtmek gerekir ki çalışma kapsamında görüşme yapılan kişilerin isimleri değiştirilerek kullanılmıştır.

5. KÜRT ÖĞRENCİLERİN DAMGA VE AYRIMCILIK DENEYİMLERİ

Bu başlık altında, odaklanılan etnik grup mensuplarının algıladıkları-deneyimledikleri ayrımcı ve onur kırıcı davranışların bir tipolojisi oluşturulmaya çalışılacaktır. Görüşmecilerin kendilerine yöneltilen “Etnik kimliğin nedeniyle rahatsız edici bir davranışla karşılaştın mı?”, “Kürt olmasaydım daha farklı davranılırdı dediğin bir olay yaşadın mı?” sorularına verdikleri yanıtlar incelenerek bu deneyimler benzerliklerine göre sınıflandırılmıştır. Bu yanıtlar analiz edilirken amaç, yaşanan olayların gerçekliğini sorgulamak değil dezavantajlı grup üyelerinin etnik kimlikleri çerçevesinde oluşturdukları anlatıların genel çerçevesini çizmektir.

Bu sınıflandırmayı yaparken Lamont’tan hareketle damga ya da onur kırıcı davranışlar ve ayrımcı davranışlar ayrımına gidilmiştir. Damga algısı ya da onur kırıcı davranışlar kişilerin içinde buldukları toplumlarda etnik aidiyetleri nedeniyle algıladıkları rahatsız edici söylem ve eylemleri işaret ederken ayrımcı davranış kişilerin etnik aidiyetleri nedeniyle toplumsal fırsatların dışında tutulmalarını, kurumsal olarak toplumun geri kalanından farklı bir muamele görmelerini ifade etmektedir (Lamont vd., 2016, s. 6–7).

Türkiye toplumunun gayri etnik bir toplum tasavvuruna sahip olduğu iddiası ve her etnik kategoriye eşit davranıldığı söylemi kurumsal ayrımcılığa ilişkin anlatıların daha az bildirilmesine neden olmuştur. Bu tür iddiaların, ispat edilmesi zor nitelikte ve etnik kimliklerin politikleştirilmesine neden olan iddialar olması görüşmecilerin ayrımcılık konusunda daha hassas ve genel bir dil kullanmalarına, bunu yaparken de çoğunlukla üçüncü tekil şahıs kullanma eğiliminde olmalarına neden olmuştur. Fakat görüşmeciler etnik kimliklerine ilişkin yaygın bir önyargı ve damga durumunun varlığı konusunda daha net ifadeler kullanmışlardır.

Alan verileri, görüşmecilerin damga ve ayrımcılık algısına etki eden en önemli değişkenin stereotipleştirilmiş etnik göstergelere sahiplik durumu olduğunu göstermektedir. Bu durum kimliğin etnikleşmesine fiziksel görünümü de içeren göstergelerin eklenildiğini göstermektedir. Bu stereotipin özelliklerine baktığımızda, bozuk ve aksanlı bir Türkçe kullanımı; esmer bir ten rengi, yoksulluğu işaret eden giyim kuşam ve şehrin suç oranı yüksek mahallelerinde ikâmet etmek gibi özellikler öne çıkmaktadır. Görüşme gerçekleştirdiğimiz öğrencilerden Mervan'ın ifadeleri bu stereotipin özelliklerine ve sınırlarına işaret etmesi bakımından tipik bir örnektir. Mervan, metal müzik dinleyen ve bu tarzda giyinen bir genç olarak bulunduğu ortamlarda Mardinli olduğuna kimseyi inandıramadığını belirtmektedir.

“...tarzımdan dolayı Mardinli olduğuma kimse inanmıyor, böyle Mardinli mi olur diyorlar.

Onlar genelde, bu biraz da şeyle ilişkili önyargıyla. Daha çok oralı insanları kirli sakallı, esmer, konuşmayı bilmeyen, teröristvari, ondan sonra daha çok böyle nasıl desem böyle kötü giyinen insanlara benzetiyorlar. Kafalarında Mardinli deyince ilk başta yırtık pırtık elbise ile dolaşan yani akıllarında böyle bir şey beliriyor. Tuhaf şeyler." (Mervan)

Alba (2005) etnik sınırların bulanık olduğu toplumsal bağlamlarda dahi fenotipik olarak ana akıma benzer olanlarla stereotipleştirilmiş bir fiziksel görünüme sahip olanların damga ve bundan kurtulma süreçlerini çok farklı deneyimlediklerini belirtmiştir. Benzer şekilde Zembylas, Yunanca konuşabilen ve daha açık tenli olan Türklerin diğerlerine kıyasla daha çok kabul gördüğünü, bunun temel nedeninin de bu kişilerin asimile olmuş gibi gözükmeyle ilgili olduğunu belirtiyor (Zembylas, 2010, s. 26). Bu bulguları olumlayacak şekilde görüşmecilerin büyük çoğunluğunun zihninde kendilerinin ya da diğer arkadaşlarının Kürt olup olmadığını açığa çıkardığını düşündükleri belirli göstergeler bulunduğunu görüyoruz. Onlara göre aksansız bir Türkçe kullanımı, açık tenli olmak ve modern bir giyim tarzı bu kişilerin Kürtlüğünün belli olmamasına neden olmaktadır. Görüşme verilerinden hareketle oluşturduğumuz kategoriler görüşmecilerin genel olarak, etnik mensubiyet ve göstergelerinden rahatsız olunması, terörist damgası ve vatana bağlılığın sorgulanması gibi hususlarda damgalandıklarını göstermektedir.

a-) Etnik Mensubiyet ve Göstergelerinden Rahatsız Olunması

Etnik mensubiyet ve göstergelerinden rahatsızlık durumu; Kürtlüklerinin yok sayılması, Kürtlüğe yönelik olumsuz yaklaşım, Kürtlüklerine ilişkin göstergelerin rahatsızlık yaratması, Kürt olmalarının “açığa” çıkması sonrasında ilişkilerinin bozulması ve Kürt oldukları için yaşadıkları dışlanma olarak tezahür etmektedir. Bazı görüşmeciler, okul ortamında Kürt etnik kimliğine ilişkin bilinçli bir sessizlik olduğunu, onların tarihine, kültürüne ilişkin hiçbir bilgilendirme yapılmadığını belirtiyorlar. Onlara göre Kürt sözcüğü sadece tarihteki olumsuz olaylarla birlikte anılabilmektedir.

"Bazı öğretmenlerimizin Kürtlere karşı önyargısı var. Ders kitabında Kurtuluş Savaşı'nda savaşanlar içerisinde Kürtler de var ama öğretmen bunları tahtaya yazarken bile Kürt sözcüğünü yazmıyor. Bu ne demek oluyor? Demek ki Kürtleri sevmiyor, saymıyor. Tarih dersinde zaten Kürtler yokmuş gibi davranılıyor. Kurtuluş Savaşı'nda mücadele edenleri sayıyor ama Kürtlerden bahsetmiyor. Sanki tarihte var olmamışız gibi. Bunu söylemeye kalkarsan olay başka yerlere taşınır." (Ayşe)

Yine bazı öğrenciler kendileri diğerlerinin etnik kökenine saygı göstermelerine rağmen Kürt olmayanların bu konuda bilinçli ya da bilinçsiz bir umursamazlık içerisinde olduklarını belirtmekte. Bu durum bazen Türk milliyetçiliği şeklinde gerçekleşirken bazen de Kürtlere ilişkin nefret söylemi şeklinde açığa çıkabilmektedir. Örneğin Kübra çevresindekilerin onun etnik kimliğini bildikleri halde bu şekilde davrandıklarını düşünmekte.

"En çok zoruma giden şey benim Kürt olduğumu bilmelerine rağmen yanımda Türk milliyetçiliği yapmaları, sürekli Türklükleriyle övünüyorlar. Bizim gösterdiğimiz hassasiyetin kırıntısı bile yok ya da bilinçli olarak böyle yapıyorlar." (Kübra)

Görüşmecilerden bazıları ise kendilerinin ülkede yaşanan acı olaylara üzülmelerine rağmen etraflarındaki arkadaşlarının, yaşananları etnik kimlik ekseninde değerlendirdiklerini ve özellikle

yaşanan acılar Kürtlerle ilgiliyse bırakın üzülmeyi, bu olaylara açıkça sevinebildiklerini belirtiyorlar.

"...asker şehit olmuş, tabii ki de üzülürüm. Sonuçta onlar bizi korumak için gitti. Kürt ölmüş, tabii ki de üzülürüm, küçücük çocuk ölmüş. Kim üzülmez ki? Anca vicdanı olmayan, kalbi kurumuş bir insan üzülmez. Sadece Kürt olduğu için sevinir hatta! Geçen sene böyle bir olay yaşadık. Kızım biri şey dedi, ben hiç üzülmiyorum, çocuk Kürt'müş zaten! Dedim çok yanlış, nasıl bir düşüncedir bu? Sonuçta o küçücük masum bir bebek! Hiçbir şeyin farkında değil. Sen ona nasıl şey yapmazsın, mutlu olursun öldüğüne? Hani bu denizde bir çocuk boğulmuştu ya, o olay⁴." (Helin)

Bazı görüşmeciler ise okuldaki idareci ve öğretmenlerden bazılarının Kürtlerden nefret ettiğini ve sırf Kürt oldukları için kendilerine kötü muamelede bulduklarına inanıyor.

Serhat: "Öğretmenlerin yarısından çoğu Kürt olmama zaten tav oluyorlardı. Benim zaten hocalardan nefret etmemin sebebi bu hocaların Kürtlerden nefret etmeleriydi.

Araştırmacı: Bir öğretmenin Kürtlerden nefret ettiğinden nasıl emin oluyorsun?

Serhat: Ondan nasıl emin oluyorum hocam. Belli ediyorlar kendilerini hocam ya mesela diyorum Bitlisliyim. Tanışmalarda zaten belli oluyor, "Bitlisli misin? Tamam, otur". Nasıl anlatayım ki? Bazı hocalar derdi ki "Kürt müsün?" Kürt'üm derdim, bir şey demezlerdi ama bazıları da böyle nasıl diyeyim öldürecekmiş gibi bakarlardı bana, ben de onlara öyle bakmaya başladım." (Serhat)

Görüşmecilerin bazıları ise ülkücü ya da Kürtleri sevmeyen olarak nitelendirdikleri bu öğretmenlerinin derslerde bir şekilde konuyu Kürt meselesine getirerek Kürtlere yönelik olumsuz

⁴ Bahsedilen olay Suriye'deki savaştan kaçıp Yunanistan'a geçmeye çalışırken boğulup cansız bedeni Bodrum'da sahile vuran Aylan bebekle ilgili. Yazılı ve görsel basında Aylan bebek Kürt kimliğiyle birlikte haberleştirilmişti.

görüşler ortaya koyduklarını ve bu durumun kendilerini rencide ettiğini belirtmekte. Bu görüşmecilerin ifadelerinden, bazı öğretmenlerin aktüel politik olaylarla ilgili yorumlar yaparken kendilerini sınırlamadıklarını, hatta Kürt öğrencilerle bu konuda tartışma içerisinde olduklarını görüyoruz.

Kürt öğrenciler, sonraki sayfalarda da belirteceğimiz üzere etnik göstergelere sahip değillerse etnik kimliklerini mümkün olduğunca gizli tutmaya çabalamaktalar. Fakat ilk bakışta etnik kimliği açığa çıkaran göstergeler dışında baba memleketi, ikâmet edilen mahalle, anadil gibi çeşitli göstergeler bu kişilerin Kürt olduklarını söylemelerine neden olmaktadır. Yapılan görüşmelerde birçok öğrenci etnik mensubiyetleri bilinmiyorken kendilerine gösterilen yakınlığın bu durum öğrenildiği anda keskin bir şekilde farklılaştığını belirtiyor.

"Normal bir insana Kürt deyince şöyle bir bakıyor. Bütün insanlarda öyle gözlemledim bunu. Biri sana, "Sen Kürt müsün Türk müsün?" diye sorduğunda Kürt'üm dedin mi sana bakışı değişiyor. Bilmiyorum niye böyleler ama durum bu. Kürt deyince hemen değişiyorlar sanki Kürtler bu ülkenin bir parçası değil de başka bir yerden gelmişler gibi bakılıyor." (Fırat)

Öğrencilerin belirttikleri Kürt olmalarının keşfedilmesiyle yaşanan uzaklaşma ve dışlanma durumunun bazı zamanlarda katmanlı olarak gerçekleştiğini görüyoruz. Kişinin Kürt olması sorun teşkil etmiyorken Kürtlüğe ilişkin belirli göstergelere sahip olduğunun farkına varılmasıyla aynı süreç devreye girebilmektedir. Kübra'nın anlattıkları etnik sınırların işleyiş mekanizmalarını anlamamız bakımından güzel bir örnek teşkil ediyor. Kübra İzmir'de doğup büyümüş, Kürtçe konuşamayan, dış görünüşü ve Türkçeyi düzgün konuşmasıyla onun deyişle "Kürt olduğu belli olmayan" bir öğrenci. Okulda tiyatro, müzik gibi çeşitli faaliyetlere katıldığı için etnik olarak homojen bir çevresi yok. Dayısının düğünü için samimi olduğu ve kendisinin Kürt olduğunu bilen üç arkadaşını düğüne davet ediyor ve düğünde Kürtçe şarkılar çalındığını gören arkadaşlarından biri onunla ilişkisini sonlandırıyor.

"Yakın zamanda başımdan geçen bir olay oldu. Şöyle söyleyeyim dayımın düğünü vardı ve Kürtçe müzik çalındı. Ben de çok yakın olduğum için birkaç Türk arkadaşımı da

çağırdım. Üç kişilerdi, ikisinde hiçbir sorun olmadı, hiçbir rahatsızlık olmadı. Diğer arkadaşım ki her gün okul çıkışlarında görüştüğüm bir arkadaşım, devamlı mesaj atan bir arkadaşım ama o düğünden sonra ne bir mesaj ne bir arama ne bir şey, benimle pek görüşmemeye başladı.” (Kübra)

Görüşmecilerimiz içerisinde etnik göstergeleri aşikâr olan öğrenciler en baştan belirli bir dışlanmaya maruz kaldıklarını belirtirken fiziksel görünüm ve diğer göstergeler bakımından stereotipleştirilmiş Kürt kategorisine girmeyenler Kürt olmalarını kategorik boyutta değil, belirli özelliklere sahip olduklarının açığa çıkmasıyla yaşamaya başladıklarını belirtiyorlar. Kübra örneğinde bu, halay ve Kürtçe şarkılar olurken başka örneklerde ise Kürt meselesine ilişkin politik duyarlılığa sahip olmak olarak karşımıza çıkıyor.

b-) Terörist Damgası ve Vatana Bağlılığın Sorgulanması

Son 40 yıldır süregelen silahlı çatışmalar ve terör olayları Kürt etnik grup üyelerinin terörle ilişkilendirilmelerine ya da en iyi ihtimalle ulusa bağlılıklarının sorgulanmasına neden olmaktadır. Bu nedenle görüşmecilerimizin anlatıları büyük ölçüde var olan çatışma süreçlerinin hayatlarına yansımalarından etkilenmektedir. Görüşülen öğrencilerin tamamı karşılaştıkları en önemli damganın bölücülük ve terörle ilişkili olmak olduğunu belirtmişlerdir.

Kürtlerin yoğunlukta yaşadığı bölgelerde önemli bir oy desteğine sahip olan Halkların Demokratik Partisi'nin (HDP) terör örgütüyle eşdeğer olduğu söyleminin yaygınlaşmasının Kürtlük ve terörizm arasındaki bağın güçlenmesine, bu nedenle de Kürt gençlerine şüpheyle yaklaşılmasına ve onların vatana bağlılıklarının sorgulanmasına yol açtığı görülmektedir. Görüşülen Kürt gençlerinin anlatılarına bakıldığında bu öğrencilerin gündelik ilişkilerinde baş etmek zorunda kaldıkları en yaygın damganın terörle bağlantılı olmak olduğunu görüyoruz. Doğrudan böyle bir deneyime sahip olmayan görüşmeciler bile, aşağıdaki Fırat gibi, yaşadıkları toplumda Kürtlükle terörist olmak arasında bağlantı kurulmasından duydukları rahatsızlığı dile getirmişlerdir.

"Kürtleri sevmiyorlar, bir soğukluk var arada. Aslında Kürt deyince hemen PKK'lı gibi bakıyorlar insana, Kürt deyince normal bir insan gibi değil terörist gibi düşünüyorlar. Şöyle bakıyorlar, nasıl söyleyeyim, ayrımcı davranıyorlar. Benim başımdan geçmiyor ama görüyorum böyle olduğunu." (Fırat)

Etnik kimlik ile terörizm arasında kurulan ilişki Kürt gençlerinin doğrudan karşılaştıkları damga deneyimlerine de dönüşebilmektedir. Görüşmecilerimizden bazıları kendilerine PKK'lı damgası yüklendiğini, bazıları ise bunun ima edildiğini ifade etmişlerdir. Bayraklı ilçesinde Kürtlerin yoğunlukta yaşadığı Onur Mahallesi'nde yaşayan fakat okulu Kürt nüfusunun çok az olduğu Cengizhan Mahallesi'nde bulunan Muratcan okulda kendisine "pis PKK'lı" diye hakaret edildiğini belirtiyor. Bunun nedenini sorduğumuzda ise cevabı şöyle oluyor: "Kürt olduğum için. Cengizhan mahallesinin hepsi MHP'li, bir tane bile Kürt yok! Sadece Kürt olduğumu bildikleri için beni PKK'lı olarak görüyorlar."

Kübra ise çeşitli ortamlarda Kürt olduğunun anlaşılmasından sonra muhakkak onun belirli konulardaki fikrinin öğrenilmeye çalışıldığını, kimi durumda ise espriyle karışık doğrudan vatan haini misin sorusuyla karşılaştığını belirtiyor.

"...aslında şöyle bir durum var ilk tanıştığımız zaman nereli olduğumu hangi ırktan olduğumu bilmiyorlardı. Ama bir süre geçince bu konuyla ilgili bir konuşma geçti ve onlar da bana direkt şey demeye başladılar, ya sen vatan haini misin? Direkt böyle aklınca espri yaparak söylemlerde bulundu onlar ve ben onlara vatan haini olmadığımı açıklamak zorunda kaldım." (Kübra)

Çatışma ve şehit haberlerinin arttığı dönemlerde görüşmecilerimizin sınıf arkadaşlarıyla aralarındaki duygusal bağın ne ölçüde etkilendiğini Hamza'nın sözleri gözler önüne seriyor.

"Hocam bir şehit haberi geliyor hepimiz üzülmüyoruz sonra bir bakıyorsun sınıftan bir arkadaş benim de duyacağım bir sesle şu Kürtleri şöyle yapacaksın yok keseceksin biçeceksin diye tabii insanlar duygusallaşmış üzülmüş bir şey de demek istemiyorsun ama

bunlar hep aramıza mesafe koyan şeyler oluyor. Benim teröristlerle işim olmaz, Kürtlerin çoğu benim gibidir ama böyle olaylar oldu mu ayırım yapmadan bütün Kürtlere küfredebiliyorsun." (Hamza)

Kürt öğrenciler, etraflarındaki akranlarının kendilerini özellikle politik gerilimlerin yükseldiği süreçlerde doğrudan teröristle özdeş görebildiklerini ifade etmişlerdir. Görüşmeciler etnik kimlikleri açığa çıktığında ya da anadilleriyle ilgili gösterenleri görünür kıldıklarında karşılına terörist damgası çıkmaktadır. Bu damganın daha dolaylı versiyonlarında ise görüşmecilerin vatana bağlılıklarının şüpheli kabul edildiğini ve bu öğrencilerin gündelik ilişkilerinde sürekli olarak bu konuda sorgulandıklarını görüyoruz.

"Kürt olduğun açığa çıkınca hemen farklı davranmaya başlıyorlar. Seni sorgulamaya başlıyorlar. Benim siyasetle işim olmaz ama buna rağmen seni sorgulamaya başlıyorlar. Bu yüzden açığa çıkmasını istemiyorum. Bundan utanmıyorum ama karşıdaki insanların tavrı beni rahatsız ediyor." (Gamze)

Görüşmeciler doğrudan bir terörist damgasıyla karşılaşmamış olsalar bile azınlıkta oldukları okul ortamında ve diğerleriyle ilişkilerinde kendilerine şüpheli davranıldığını ve vatana bağlılıklarının sorgulandıklarını belirtmişlerdir. Bu kapsamda birçok görüşmecinin yaşadıkları olumsuz deneyimlerle etnik mensubiyetleri arasında ilişki kurduklarını ve bu algıya göre hareket ettiklerini görüyoruz. Dezavantajlı gruba dahil olan kişiler yaşadıkları olumsuz deneyimlerle etnik kimlikleri arasında bağ kurmaya meyillidirler. Bizim için önemli olan görüşmecilerin anlatılarının gerçekliği değil bu öğrencilerin algıladıkları gerçekliğin onların okul ve toplumla ilişkilenebilecek eylemlerine yön veren gerçekliklere dönüşmesidir.

6. DAMGA VE AYRIMCILIKLA BAŞA ÇIKMA STRATEJİLERİ

Bir önceki başlıkta Kürt öğrencilerin etnik sınırları algılama biçimlerini ve bununla bağlantılı olarak karşılaştıkları damga ve ayrımcılık deneyimlerini kategorilere ayırmaya çalıştık. Bireyler damga ve ayrımcılık süreçleri karşısında pasif bir konumda bulunmaz, bunları dönüştürmek ya da bunların

etkisinden kurtulmak için çeşitli girişimlerde bulunurlar. Öncülüğünü Lamont'un yaptığı farklı ulusal bağlamlarda durumsal stratejilere odaklanan çalışmalar damgayla karşılaşma anında; karşı çıkma, tepkisiz kalma, görmezden gelme, kaçınma, önemsizleştirme, çatışmayı önleme ve sıkı çalışma gibi çeşitli stratejilerin işe koşulduğunu göstermektedir. Çalışmamızda destigmatizasyon stratejilerini analiz etmek için mevcut sınıflandırmalar ve alan verilerinden hareketle dört alt başlık oluşturulmuştur: a. Karşı Koyma Stratejisi, b. Bilinçli Tepkisizlik, c. Bireysel Sorumluluğu Üstlenme ve d. Damgadan Kaçınma. Bu başlıklar görüşmecilerin karşılaştıkları somut durumlarda aldıkları tavırları doğrudan anlamaya yöneliktir.

a) Karşı Koyma Stratejisi

Karşı koyma (*confrontation*) stratejisi farklı ulusal bağlamlarda dezavantajlı grupların en sık başvurduğu strateji olarak öne çıkmaktadır. Bu stratejide birey, grubuna atfedilmiş damgaya sessiz kalmak yerine damgalayanla yüzleşmeyi tercih eder. Bu stratejide damga kabul edilmez ve yaşanan olaya tepki verilir. Bu tepki karşı tarafla uzlaşım bir konuşma olabileceği gibi karşı tarafa damgayı iade etme, kavgaya girişme ya da yasal süreçlere başvurma gibi farklı biçimlerde tezahür edebilir. Yaptığımız çalışmada görüşmecilerin sıklıkla başvurduğu stratejilerden biri olarak öne çıkan karşı koyma stratejisi yasal yollara başvurma dışında farklı biçimlerde bildirilmiştir. Görüşmecilerimizin hiçbiri yaşadığı onur kırıcı ve ayrımcı davranışlara karşı yasal yollara başvurmamıştır. Sadece bir öğrenci okulun şikâyet kutusuna “Bu okulda Kürtlere ayrımcılık yapılmaktadır” diye bir not bıraktığını belirtmiştir. Alan verilerinden hareketle karşı koyma stratejisinin iki farklı şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir “Konuşmaya Çalışarak Bilgisizliği Giderme” ve “Cevabını Verme”.

Görüşmecilerin birçoğu damgalama durumuyla karşılaştıklarında duruma göre karşılarındaki kişi veya kişilerle konuşmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Bununla hedeflenen karşılarındaki kişilerin argümanlarını çürütmek, onların önyargılarını kırmaya çalışmaktır. Konuşmaya çalışırım diyen görüşmeciler, kullandıkları dilin oldukça yumuşak olduğunu ve karşıdaki kişiyi incitmeden onların düşüncelerinin yanlış olduğunu göstermeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Mesela Eylem, arkadaşlarının birçoğunun Kürtlere karşı önyargıları olduğunu, Kürtleri şiddet eğilimli, cahil insanlar,

doğuyu da yaşanması mümkün olmayan bir yer olarak gördüklerini belirtiyor. Eylem, karşısındaki kişi “anlayacak bir tipteyse” onunla sonuna kadar konuşacağını fakat “yobazsa, körü körüne inanıyorsa” kesinlikle bu konuşmaya girmeyeceğini belirtiyor. Anlayacak tipteyse dedikleri kişilerin Kürtlere karşı önyargılarının medyanın yanlış yönlendirmesi ve bu arkadaşlarının Kürtler hakkındaki bilgisizliğiyle ilgili olduğunu belirten Eylem bu tür durumlarla karşılaştığında karşısındakileri doğru bilgilendirerek onların fikirlerini değiştirmeye çalıştığını ifade etmekte.

"Arkadaşıma sen Kürtlerin kötü olduğunu düşünüyorsun ama bunu böyle düşünmenin nedeni o ortamda yaşamış olman değil, sana bu şekilde anlatılmasıdır dedim. Mesela Muş'a buralardan giden ülkücü de olan öğretmenler, imamlar oluyor ve bizim insanımızı tanıdıktan sonra oradan dönmek istemiyorlar. Sen olsaydın sen de istemezdin sadece size medyanın tanıttığı şey var, size sürekli kötü olduğumuz söylenmeye çalışıyor dedim. O çünkü bu konuşmadan sonra birbirimizle daha da samimi olduk."(Eylem)

Baran ise damganın kaynağı arkadaş çevresinden ise onlarla konuşmayı seçtiğini, onların düşüncelerini güzel bir dil kullanarak dönüştürmeye çalıştığını fakat tanımadığı, samimi olmadığı kişiler olduğunda mümkün olduğunca bu tür konulara girmek istemediğini belirtiyor.

"Genelde samimi arkadaşlarıma tepki gösteriyorum. Tepkim de bağırıp çağırma şeklinde değil. Onları bilgilendirerek yapıyorum bunu. Böyle şeyler yapmayın, gerek yok bu tür davranışlara, anlayıp öğrenin, ondan sonra böyle konuşun gibi. Ama genelde çevrem dışında olan insanlara müdahale etmem, uzaklaşırım ortamdaki. Çok üstüme gelirlerse anlatırım onlara da yine böyle sinirli davranışlar göstermem asla. Bu durum aslında çok da başıma geliyor." (Baran)

Bu stratejiyi kullanan görüşmeciler bu konuda kendilerini epey geliştirdiklerini ve konuşma üslûplarıyla karşı tarafın yaklaşımında değişiklik yaratabildiklerini belirtiyorlar. Ancak, görüşmecilerin birçoğu karşılaştıkları olumsuz durumların kendilerini rahatsız ettiğini ve müdahale etmekten kendilerini alıkoyamadıklarını da ifade etmişlerdir. Cevabını vermek olarak kavramsallaştırdığımız bu

strateji bir önceki stratejiden farklı olarak uzlaşmacı ya da bilgilendirici değil daha savunmacı ya da tepkisel bir dil olarak karşımıza çıkıyor. Bu strateji damgalayanda görüş değişikliği yaratmaktan ziyade onun bir daha bu tarzda davranmasını engellemek ya da kişilerin damga anında ortaya çıkan öfke durumuna engel olamamasıyla ortaya çıkmaktadır. Ciwan, Kürtlere sürekli küfreden bir arkadaşını bu tarz bir davranışta bulunmasını engellemek için nasıl uyardığını anlatıyor.

"... bizim okulda öyle bir arkadaşım oldu onun da adını vermeyeyim şimdi, o da fazla milliyetçiydi mesela küfrediyordu Kürtlere direk, dedim benim yanımda küfrettiğini duyarsam, ben de ona küfrettim! Yani ona o korkuyu da verdim. Yani öyle bir durum da var hocam. Elekten öyle insanları geçirmiyorum, aksine karşılarında da duruyorum yani. Yani yanıma almamak değil bir taraftan da karşılarında duruyorum." (Ciwan)

Bu stratejinin tepki aralığının oldukça geniş olduğunu, bağlama ve toplumsal cinsiyete göre değiştiğini belirtmeliyiz. Örneğin Kübra cevap vermeye hazır haldeyken yine de bir otokontrol geliştiriyor.

"Sinirleniyorum açıkçası ama yine de dediğim gibi kendimi hep kontrol altında tutmaya çalışıyorum. Hani sonuçta bi tepkimi veriyorum ama abartınca da iyi bir şey olmayacağını biliyorum. Hani böyle bir şey kötü bir karşılıkla bir yere varılmayacağını da biliyorum. Yani ama yine dediğim gibi hep cevaplarını veririm yani." (Kübra)

Fakat benzer durumu yaşayanlar özellikle erkek öğrenciler ise bu durumun bazen kontrollü bir öfke, bazen de kontrolden çıkmaya hazır bir şiddete dönüşebileceğini görüyoruz. Örneğin Ekrem vatan haini damgasına karşılık veriyor ancak olayların da büyümesini istemiyor:

"Şöyle nasıl söylüyüm; Kürtlerin çoğu terördür işte PKK'dır diyorlar. Benim de zoruma gidiyor, kalkıyorum diyorum ki siz vatan hainisiniz, siz ayrımcılık yapıyorsunuz diye. Siyasetle ilgili konuşuyoruz, bağırıp çağırıyoruz birbirimize. Sonra ben pek siyaseti sevmem, geri çekiliyorum... yani kapatıyorum konuyu, hani uzasa belki sınıfta kavga bile edicez." (Ekrem)

Karşı koyma stratejisi genel olarak yapılan ayrımcı ve onur kırıcı davranışı kabul etme ya da görmezden gelme yerine durumla ve bu duruma sebep olan faillerle yüzleşmeyi, durumu değiştirmeyi seçme stratejisidir. Görüşmecilerimizin kendilerini güvende hissettikleri birebir etkileşimlerde ve arkadaş ortamlarında bu stratejiyi kullanma eğiliminde olduklarını görüyoruz. Fakat sınıf ortamı gibi kalabalık ortamlar, damgalayanın statüsü gibi unsurlar risk faktörünü arttırdığı için bu stratejiden kaçındıklarını ya da mümkün mertebe temkinli bir şekilde konuşmaya çalıştıklarını görüyoruz. Görüşmecilerin büyük çoğunluğu karşılaştıkları duruma tepkilerini belirli bir noktaya kadar sürdürme, sonrasında ise geri çekilme gereği duymaktalar. Bunun nedeni ise tartışmayı devam ettirdiklerinde bu süreçten kendilerinin zarar göreceğinden emin olmaları oluyor.

b) Bilinçli Tepkisizlik

Bu stratejinin öğrenciler tarafından özellikle kamusal alanlarda ve sınıf ortamında tercih edilen bir strateji olduğunu görüyoruz. Bu strateji tek başına kullanıldığı gibi karşı koyma stratejisiyle bir arada kullanılabilir. Kişiler bazı durumlarda karşı koyma stratejisine başvurmakta fakat durumun başka yönlere gitme ihtimali olduğunu fark ettiklerinde geri çekilmektedirler. Ayrıca görüşmecilerin, doğrudan kendilerine yönelmediği anlarda etnik kimliklerine ilişkin damgalama durumuna çoğu zaman sonuçlarını hesaba katarak tepkisiz kalmayı seçtiklerini görüyoruz. Yine bu strateji içerisinde, bazı görüşmecilerin tepki vermeme nedeni olarak kendileri hakkında var olan damgayı haklı çıkarmak istememe gerekçesini kullandıklarını görüyoruz. Örneğin Baran bu stratejiyi kullanma nedeni olarak Kürtlerle ilgili bir konuda konuşursa sınıfta yalnız kalacağını ve kimsenin kendisine destek olmayacağını bildiğini, bu nedenle bu tür durumlarda sessiz kaldığını belirtiyor.

"Derslerde hoca kafasına göre ayrımcı konuşabiliyor. Susmak istemem ama konuşsam kimsenin destek olmayacağını bilirim. Bu nedenle bu tip insanlar istedikleri gibi konuşabiliyorlar ya da Kürtlerle ilgili istediği konuşmayı yapabilir. Fakat onlara bir şey söyleyemiyorsun. Söylersen ters tepkilerle karşılaşabiliyorsun." (Baran)

Mardin’de yaşanan olaylar sonrası ailecek İzmir’e göç eden Şahin, arkadaşlarının oradaki olaylarla ilgili kendisiyle dalga geçtiklerini fakat tepki vermemenin kendisi için daha iyi bir seçenek olduğunu belirtiyor.

"Şu an oralar savaş halinde, buradakilerin umurunda bile değil. Oyun sanıyorlar. Sanki savaş oldu ve bitti. Bilgisayar oyunu gibi ama oyun değil! İnsanlar öldü, evimiz yıkıldı. Bunu anlamıyorlar. Hatta bazıları dalga geçiyor, alay ediyorlar. Aldık oraları sizin elinizden, mahvettik oraları gibi dalga geçiyorlar. Ben de diyorum ki alanın zaten kendi toprağıdır ne alan ne veren var. Dalga geçiyorlar. Hiç barışçıl bir düşünceye sahip değiller. Bazı Türkler var onlar bir şekilde konuyu buraya getirip sataşmaya çalışıyorlar. Ben bu işleri konuşmamaya çalışıyorum cevap vermiyorum. Başım belaya girsin istemiyorum."
(Şahin)

Derya ise bu tür olaylara tepki verdiğinde damgalayanları haklı çıkaracağını, bu nedenle onların stereotipleştirdiği davranışları yapıp onları haklı çıkarmamak için tepki vermeyi seçtiğini belirtiyor.

"İzmir’de Kürtlere yönelik önyargı çok fazla, arkadaşlar bir şey söylediğinde haklısın deyip geçiyorum. Çünkü cidden tartışmaya girmek istemiyorum. Bu insanlarla tartışmaya girdiğin zaman hani Kürt sürekli böyle tartışmaya giren kavga eden biri olarak anlatılır ya ben hiçbir zaman böyle davranmam" (Derya)

Gamze de benzer bir tutum içinde:

"Aslında biraz daha dikkat ediyorsun davranışlarına, hareketlerine. Yanında mesela birileri için bu Kürt’tür yapar dedikleri zaman o kişinin yaptığı hareketleri yapmamaya çalışıyorsun." (Gamze)

Kürt öğrencilerin tepkisiz kalma stratejisini çoğunlukla sonuçlarını hesaplayıp seçtiklerini görüyoruz. Bilinçli tepkisizlik stratejisinden farklı olarak az sayıda öğrencinin ise damgalayanla

konuşmanın, tartışmanın gereksiz olduğunu düşündüğünü ve bu nedenle de bu konularda tepkisiz kalmayı seçtiğini görüyoruz.

c) Damgayla Karşı Bireysel Sorumluluğu Üstlenme ve Mağduru Suçlama

Bu strateji genel anlamda damgalanma sürecini yapısal bir sorun olarak görmeyip bu durumu bireysel düzlemde kavrama eğilimine işaret eder. Bu stratejide kişi etnik grubuna atfedilmiş damgayla karşı koymak yerine, kendisiyle etnik grubu arasında bir ayırım yaparak grupta bulunan olumsuz özelliklerin kendisinde olmadığını göstermeye yönelir. Bu bakış açısına göre kişi isterse damgalanma sürecini yönetebilecek, engelleyebilecek bir fail olma gücüne sahiptir.

Yapılan görüşmeler bireysel strateji kullanımının Kürt öğrenciler arasında oldukça yaygın olduğunu göstermektedir. Bu seçeneği kullanan öğrencilerin en büyük gerilimi diğer tarafa yakınlaşmaya çabalarken kendi gruplarının tepkisini çekme kaygısıdır. Bu stratejinin genel mantığını Baran'dan aktardığımız alıntıda görmek mümkündür. Görüşme sırasında hiçbir zaman aslını inkâr ederek İzmirliyim demediğini ve insanlara mümkün olduğunca kibar ve güzel davranmaya çalıştığını belirten Baran, devamında bu olumlu özelliklere sahip olduğu için ayrımcılığa uğramadığını ve bir Kürt olarak İzmirlinin yapabildiği her şeyi kendisinin de yapabildiğini belirtmiştir. Baran'a göre Kürt olup da bu sorunları yaşayan kişiler belirli değişiklikler yaparlarsa damgadan kurtulabileceklerdir.

"...mesela ilk önce bir insanın konuşma tarzı filan çok önemlidir. Karşısındaki insanı hemen etkiler. Bir çevrede onu üst bir konuma taşır. İlk önce bana göre konuşmalarını düzeltmeliler. Konuşma derken şive ve aksandan bahsetmiyorum. Konuşma tarzından bahsediyorum. Konuşmaları daha ahlaklı ve insanlar arasında hoş karşılanır olmalı. Ondan sonra aykırı davranışlarda bulunmamalılar. Ya cidden yani biraz da karşıdaki insanlara uymalılar, buldukları ortama cidden uyum sağlamalılar. Çok abartı asimile olmalarını kastetmiyorum... Böyle ama o diğerleri Kürt olan kısım, doğudan gelenler daha yaptıkları şeylerin farkında değiller. Çok rahatsız edici davranışlarda bulunabiliyorlar... Bunun

dışında yani genelde böyle eğitimsiz. Sürekli rahatsız eden, toplumu dışlayan insanlar bunlar. Bu konuda diğerlerine biraz haklılık payı vermek lazım." (Baran)

Görüldüğü gibi bireysel strateji kullanımı belirli akıl yürütmelerin ve meşrulaştırmaların ardından damga sürecini mağdurun davranışına bağlamaya ve damgalamanın failini de haklı görmeye dönüşebiliyor. Benzer şekilde, altı yaşında önce Urfa'dan Adana'ya, daha sonra İzmir'e göç etmiş olan ve saha araştırması sırasında meslek lisesinde okuyan Derya, fiziksel görünümü ve davranışlarıyla Kürtlere benzemediğini, bu nedenle de sıkıntı yaşamadığını belirtiyor. Derya, Baran'dan farklı olarak daha dolayimli ifade etse de aslında Kürtlerin kendilerini değiştirmesinin tek çıkar yol olduğunu belirtmekte ve kendisini 'değişmiş' biri olarak gruptan ayırmaktadır.

Görüşmecilerin yarısına yakınının bu stratejiyi kullandıklarını, bu kişiler içerisinde Kürtçeyi konuşabilen ve ev ortamında Kürtçe konuşulan sadece bir öğrencinin olduğunu tespit etmek gerekiyor. Bu bağlamda bireysel strateji kullanımını belirleyen en önemli unsurun etnik göstergelerin belirgin olup olmaması olduğunu söyleyebiliriz. Fiziksel özellikler, anadilin kullanımı ve aksan gibi etnik kimliği ilk etapta işaret eden gösterenlere sahip olmayan öğrencilerin bu stratejiyi kullanma konusunda hem daha istekli hem de daha başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca belki de yaygın meritokratik ideoloji Kürt gençlerinin sosyoekonomik olarak kötü durumda olmalarının sebebinin yine kendilerinde aramalarına neden olabilmektedir. Yapılan görüşmelerde meritokratik mitin Kürt gençler arasında gerçekten yaygın olduğu defalarca tespit edilmiştir.

d) Kaçınma Stratejisi

Kaçınma stratejisi damgalanma sürecinin yaratacağı duygusal baskıyı ortadan kaldırmak amacıyla bilinçli olarak bu pratikleri azaltabilecek tercihlerde bulunmayı ifade etmektedir. Bu stratejinin karşı koyma ve bilinçli tepkisizlik stratejilerinden farkı bireysel stratejide olduğu gibi damga durumunu önlemeye odaklanmasıdır. Bireysel stratejiyi kullananların damgayı önleme stratejileri, çoğunluğu oluşturan grubun değer verdiği kültürel ve kişisel özelliklere sahip olmakten kaçınma stratejisini kullananların hedefi damgalanma sürecinden kaçınabilecekleri tercihler yapmaya çalışmaktır.

Literatürde, ten renginden dolayı sıkıntı yaşayan kişinin karma ortamlara girmekten kaçınması, dini semboller nedeniyle damgayla maruz kalanların bu sembollerini taşımamaya başlaması kaçınma stratejisinin tipik örnekleridir.

Araştırmada Kürt öğrencilerin en sık başvurduğu stratejinin kaçınma stratejisi olduğunu görüyoruz. Saha çalışmamız kaçınma stratejisinin farklı biçimlerde kullanıldığını göstermektedir. Öğrenciler bu stratejiyi çoğunlukla etnik kimliğin gizlenmesi ve çatışma yaratabilecek konulardan kaçınmak için kullanmaktadır.

Kürt öğrencilerle yaptığımız görüşmelerde bu kişilerin, okul ortamı gibi etnik olarak karma ortamlarda ya da yeni tanıştıkları insanlarla ilişkilerinde Kürtlüklerinin ya da Kürtlükle ilişkili göstergelerin kendilerine engel oluşturabileceğine ilişkin güçlü bir kanaate sahip olduklarını söylemek mümkündür. Özellikle etnik aidiyeti ilk etapta fark edilmeyen öğrencilerin etnik kimliklerini onların deyişle “ele vermeme”, “belli ettirmeme” kaygısı içerisinde olduklarını görüyoruz. Fakat fiziksel görünüm ve aksanlı konuşma dışında etnik kimliği işaret eden başka değişkenler de söz konusudur. Özellikle memleketlerinin neresi olduğu sorusu bu kişilerin baba memleketini söylemek zorunda kalmalarına, bunu söyleyince de Kürt olduklarının açığa çıkmasına neden olmaktadır. Ayrıca karma ortamlarda kendileri konuşmaktan kaçınırsalar bile aile fertlerinden birinin Kürtçe konuşması ya da Kürtlerin yaygın olarak kullandığı bir isme sahip olmaları bu kişilerin Kürtlüklerinin diğerleri tarafından bilinmesine yol açmaktadır.

Görüşmecilerimizin büyük kısmının geçmişte ya da şimdilerde damga ve ayrımcılıkla karşılaşmamak için etnik kimliklerinin açığa çıkmasından kaçındıklarını öğreniyoruz. Etnik göstergeleri açık olmayan Gamze Kürtlüğünden utanmadığını fakat ilk etapta bilinmesini istemediğini belirtiyor.

"Kürt olduğun öğrenilince hemen sorgulanmaya başlıyorsun. Siyasetle işin olmasa bile. Kürtlüğümün açığa çıkmasını istemiyorum. Utanç duymuyorum ama önce kişiliğimle ön plana çıkmak istiyorum, daha sonra Kürt olduğumun öğrenilmesini istiyorum."(Gamze).

Bazı görüşmeciler Gamze gibi temel kimliğinin etnik kimliği olmasını istemediğini, bazıları ise Kürt olduğunun bilinmesini istemediğini belirtiyor. Örneğin Mervan bu tutumun kendi kuşağı arasında yaygın olduğunu ve Kürt olduğunu bildiği birçok arkadaşının memleketlerini gizlediklerini ifade ediyor. Kendisi memleketini gizlemese de Kürt olup olmadığı hakkında bilgi vermekten kaçındığını belirtiyor.

Mervan: "Bizim kuşak içerisinde milliyetçilik çok yaygın. Milliyetçilik derken Türk milliyetçiliğini kastediyorum. Bu nedenle etrafımızdaki arkadaşlar Kürt olsalar bile mümkün olduğunca dile getirmezler, çekinirler. Çok şahit oldum, Kürt olduklarını biliyorum, memleketin nere diye sorduklarında Kütahya, Konya sallıyorlar işte. Kürt oldukları anlaşılmasın diye.

Araştırmacı: Sen nereli olduğunu söylüyorsun?

Mervan: Ben insanlara Mardinli olduğumu söylüyordum ama nesin dediklerinde, seni ilgilendirmez Mardinliyim neresi olduğunu biliyorsun diyordum. Ser verip sır vermiyordum. Hala da öyleyim." (Mervan)

Görüşmecilerin birçoğu kamusal alanda Kürtçe konuşmaktan rahatsızlık duyduklarını ve bunu yapmaktan kaçındıklarını belirtmişlerdir. Görüşmecilerin kaçınma stratejisinin diğer bir türü olarak en çok tercih ettiği tutumun ise grup dışı ortamlarda çatışma yaratabilecek konulardan uzak durmak olduğunu görüyoruz. Pragmatik dil kullanımı olarak kavramsallaştırdığımız bu stratejide görüşmecilerimiz grup içi ve grup dışı ayrımı yaparak iki farklı ortamda konuşulabilecek konuları birbirinden ayırmaktadırlar. Kullanılan sözcüklerden yapılan şakalara, siyasi konulardaki tutumdan etnik meselelere bakışa birçok konunun paylaşımı grup içi ve grup dışına göre birbirinden farklılık göstermektedir. Pragmatik dil kullanımı, görüşmeciler etnik göstergelere sahip olsun ya da olmasın hepsinin etkin bir şekilde kullandığı bir strateji durumundadır. Bu strateji etnik grup dışında bazı konuları konuşmaktan kaçınma ya da konuşma içeriğinin filtrelenmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Örneğin İlyas'ın ifadeleri bu tutumu açıkça ortaya koyuyor.

"Hocam açıkçası bazılarının yanında bazı şeyleri konuşmamayı öğrendim. Sıkıntı yaşanacağını düşündüğüm konulara girmiyorum. İnsanların görüşleri belli, ben de buradakileri tanımaya başladım, onlarla her konuyu konuşmuyorum." (İlyas)

Farklı öğrencilerden yaptığımız alıntılarda da görüldüğü gibi görüşmecilerimiz kendileri için riskli olabilecek konuları etnik grup dışında konuşmaktan kaçınmaktalar. Görüşmecilerimizin özellikle dikkat ettiği nokta Kürt meselesinin toplu ortamlarda açıldığı anlar oluyor.

"Konuşmam genelde. Dediğim gibi siyasi olaylara çok girmiyorum, sadece kendi arkadaşlarımla, yakın olduğum arkadaşlarımla konuşuyorum." (Helin)

Ayşe ise neden bu konunun konuşulmaması gerektiğini belirtiyor:

"Eğer sen Kürt meselesi ile ilgili konuşursan bir hiç sayılırsın. Bu kişi hep sıkıntı yaşar okulda. Böyle bir durumda siyasetle ilgileniyorsa okula devam etme şansı kalmaz."(Ayşe)

Farklı öğrencilerden yaptığımız alıntılarda da görüldüğü gibi görüşmecilerimiz kendileri için riskli olabilecek konuları etnik grup dışında konuşmaktan kaçınmaktalar ve Kürtlerin toplumsal gerçekliği hakkında konuşmanın Kürt olmayı daha tehlikeli hale getireceğini düşünüyorlar.

7. SONUÇ

Bu çalışma eğitim alanındaki Kürt gençlerinin damga algısı ve bununla başa çıkma stratejilerine yoğunlaşmaktadır. Bu odağı ile çalışma daha çok makro siyasal alana hapsolmuş ya da son dönemde zorunlu göç sürecinin yarattığı marjinal yoksullaşma boyutlarıyla ele alınan Kürt meselesini başka bir açıdan zenginleştirmeyi hedeflemiştir. Damga ve ayrımcılık olgusu etnik ve sosyal sınırları inşa etme ve yeniden üretme bakımından materyal eşitsizlik yaratmaya muktedirdir. Öte yandan damgalanan bireyler pasif değildir ve aktif şekilde damga ve ayrımcılıkla mücadele ederler. Tıpkı damganın toplumsal, tarihsel repertuarlardan beslenmesi gibi, damga karşıtı hamleler de bu repertuarlara yaslanırlar.

Türk ulus devlet inşasının etnik farklılıklara bakışı, dönemsel sapmalara rağmen kategorik olmaktan uzaktır. Kabaca ifade edecek olursak, bir kişiyi ulusal sınırların dışında bırakan; onun etnik olarak farklı olması değil, bu farklılığını görünür kılması ya da buna ilişkin siyasi taleplerde bulunmasıdır. Ayrıca Kürt etnik grubuna mensup olanların başka ulusal bağlamlardan farklı olarak dinsel ve mezhepsel inanç bakımından çoğunluğa eklemleme şansının olması, etnik göstergelerinin ten rengi gibi doğrudan ayırt edilebilir olmaması bu grubun çeşitli damga karşıtı stratejileri kullanma olanaklarını arttırmaktadır.

Goffman (2014, s. 77) *Damga* çalışmasında, damgalı birey ve itibarsızlaştırılabilir (damgalanabilir) birey ayrımı yapar. Damga görünür durumdaysa kişinin bunu saklama şansı yoktur fakat damganın varlığı her zaman aşikâr olmayabilmektedir. Bu duruma sahip kişiler için var olan damga açığa çıktığında sorun teşkil etmeye başlamaktadır. Bu kişiler kendilerinde var olan çeşitli özelliklerle gözden düşmeye, itibarsızlaştırmaya uğrayabileceklerini bilirler. Damganın açığa çıkmasıyla beraber karşısındakilerle arasında bir hiyerarşi oluşacağını bilmenin gerilimini yaşar ve bu durumu yönetmeye çalışırlar. Ten rengi ırksallaştırılmış bir kişinin bu damgadan kaçabilme imkânı yoktur ve yapabileceği tek şey damgalı kimliği yönetmeye çalışmaktır. Fakat etnikleştirilmiş bir kimliğe sahip olmasına rağmen bu kimliğini doğrudan işaret eden göstergelere sahip olmayan kişiler için durum oldukça farklıdır. Bu kişiler belirli özellikleri nedeniyle itibarsızlaştırılabileceklerinin farkındadırlar ve bu kimliklerini açığa çıkarıp çıkarmayacakları görece onların elindedir. Türkiye bağlamında Kürt etnik kimliğinin; etnik göstergeleri aşikâr olanlar için damgalı, bu kimliği görünür olmayanlar için ise itibarsızlaştırılabilir bir kimlik özelliği gösterdiğini söyleyebiliriz.

SUMMARY

This study deals with perceptions of ethnic boundaries among Kurdish youth. Drawing on qualitative in-depth interviews with Kurdish youth in Bayraklı and Menemen districts in İzmir, it seeks to categorize their perceptions and accounts of stigma and discrimination in the urban context, particularly in educational settings, and analyze their destigmatization strategies.

The study first presents a historical account of the Kurdish issue in Turkey. It shows that the “Kurdish problem” has taken different forms since the foundation of the Turkish Republic. State policies have not recognized the Kurds as a distinct ethnic group for a long time. Forced migration displaced 1-3 million Kurds toward the periphery of big cities through the 1990s and made them visible in urban metropolitan areas, completely changing the discourses and politics regarding the recognition of this group.

Against this historical background, the study empirically unpacks how Kurdish youth living in İzmir perceive ethnic and social boundaries, stigmatization, and discrimination. It reveals that these youth often think that their ethnic identity is stigmatized, with Kurds being viewed as terrorists, politically separatists, and backward or uncultured. Relying mainly on the literature on social and ethnic boundaries, this study considers stigmatized groups as active agents in dealing with stigmas. Therefore, it further focuses on the destigmatization strategies of the respondents, revealing that Kurdish youth actively employ such strategies.

Our findings show that Kurdish youth experience firm ethnic boundaries in their daily life in both educational and urban contexts. It is also revealed that the destigmatization strategies of the respondents are strongly associated with their ethnic indicators and the available historical repertoire.

EKLER

EK 1: GÖRÜŞME YAPILAN ÖĞRENCİLERİN PROFİLİ

	Müstear İsim	Cinsiyet	Yaş	İlçe	Okul Türü	Kuşak	Kürtçe Bilgisi
1.	Mervan	Erkek	19	Bayraklı	Meslek Lisesi	2	Anlıyor
2.	Ayşe	Kadın	17	Menemen	Meslek Lisesi	1.5	Konuşabiliyor
3.	Cihan	Erkek	20	Bayraklı	Meslek Lisesi	2	Anlıyor
4.	Ferhat	Erkek	19	Bayraklı	Meslek Lisesi	2	Anlıyor
5.	Derya	Kadın	16	Bayraklı	Meslek Lisesi	1.5	Anlıyor
6.	Şahin	Erkek	18	Bayraklı	Meslek Lisesi	1	Konuşabiliyor
7.	Hatem	Erkek	17	Bayraklı	Anadolu Lisesi	2	Anlıyor
8.	Mert	Erkek	17	Bayraklı	Meslek Lisesi	2	Anlıyor
9.	Ekrem	Erkek	18	Bayraklı	Meslek Lisesi	2	Konuşabiliyor
10.	Muratcan	Erkek	17	Bayraklı	Meslek Lisesi	2	Anlıyor
11.	Onur	Erkek	19	Bayraklı	Meslek Lisesi	1.5	Konuşabiliyor
12.	İlyas	Erkek	18	Bayraklı	Meslek Lisesi	1	Konuşabiliyor
13.	Baran	Erkek	17	Menemen	Anadolu Lisesi	2	Anlıyor
14.	Zehra	Kadın	17	Menemen	Anadolu Lisesi	2	Anlıyor
15.	Berçem	Kadın	17	Menemen	Anadolu Lisesi	1.5	Anlıyor
16.	Yunus	Erkek	18	Bayraklı	Meslek Lisesi ek	1	Konuşabiliyor
17.	İbrahim	Erkek	18	Bayraklı	Anadolu Lisesi	1	Konuşabiliyor
18.	Fatma	Kadın	17	Menemen	Meslek Lisesi	2	Anlıyor
19.	Serkan	Erkek	18	Bayraklı	Meslek Lisesi	1.5	Konuşabiliyor
20.	Ciwan	Erkek	16	Bayraklı	Anadolu Lisesi	1.5	Anlıyor
21.	Hamza	Erkek	18	Menemen	Anadolu Lisesi	2	Anlıyor
22.	Gamze	Kadın	18	Menemen	Meslek Lisesi	1.5	Anlıyor

23.	Fırat	Erkek	17	Bayraklı	Meslek Lisesi	2	Konuşabiliyor
24.	Meryem	Kadın	17	Menemen	Anadolu Lisesi	2	Konuşabiliyor
25.	Serhat	Erkek	19	Bayraklı	Meslek Lisesi	2	Anlıyor
26.	Eylem	Kadın	17	Menemen	Anadolu Lisesi	1.5	Konuşabiliyor
27.	Helin	Kadın	18	Menemen	Anadolu Lisesi	2	Anlıyor
28.	Kübra	Kadın	18	Menemen	Anadolu Lisesi	1.5	Anlıyor
29.	Gülciwan	Kadın	17	Menemen	Anadolu Lisesi	2	Konuşabiliyor

Not: Kuşak sütununda İzmir’de doğup büyüyenler 2 ile ilkokul öncesi İzmir’e göç edenler 1,5 ve ilkokul sonrası gelenler ise 1 ile gösterilmektedir. Öğrencilerin bir kısmı Kürtçe konuşabildiklerini diğerleri ise sadece anlayabildiklerini belirtmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Alba, R. (2005). Bright vs. blurred boundaries: Second-generation assimilation and exclusion in France, Germany, and the United States. *Ethnic and racial studies*, 28(1), 20–49.
- Aktürk, Ş. (2008). Türkiye Siyasetinde Etnik Harketler:1920-2007. *Doğu Batı*, 43–74.
- Alpman, P. S. (2016). *Esmer Yakalılar: Kent-Sınıf-Kimlik ve Kürt Emeği*. İletişim.
- Berg, B.L. (2004) *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*. 5th Edition, Pearson Education, Boston.
- Bursell, M. (2012). Name change and destigmatization among Middle Eastern immigrants in Sweden. *Ethnic and Racial Studies*, 35(3), 471–87.
- Brockett, G.D. (1998). Collective action and the Turkish revolution: Towards a framework for the social history of the Ataturk Era, 1923-38. *Middle Eastern Studies*, 34(4), 44–66.
- Carter, P.L. (2010). Race and cultural flexibility among students in different multiracial schools. *Teachers College Record*, 112(6), 1529–1574.
- Çelik, A. B. (2006). Batman İli Alan Araştırması Değerlendirmesi: Ülke İçinde Yerinden Edilmenin Sosyo-ekonomik Sonuçları ve Geri Dönüş Önündeki Engeller. Derya Demirler ve Mert Kayhan (Ed.), *Zorunlu Göç” ile Yüzleşmek: Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası* içinde (s. 177–195). İstanbul: TESEV Yayınları.
- Çelik, A.B. (2014). Kürt Meselesi’ni Dönüştürmede Toplumsal Mutabakat İhtiyacı: Neden, Nasıl, Kimle? Çatışma Çözümleri ve Barış. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ergin, M. (2014). The racialization of Kurdish identity in Turkey. *Ethnic and Racial Studies*, 37(2), s. 322–41.
- Ersanlı, B. (2009). *İktidar ve Tarih: Türkiye’de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu (1929-1937)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Fenton, S. (2001). *Etnisite: Irkçılık, Sınıf ve Kültür*. Nihat Şad (Çev.). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Fleming, C., Lamont, M., & Welburn, J.S. (2012). African Americans respond to stigmatization: the meanings and salience of confronting, deflecting conflict, educating the ignorant and 'managing the self'. *Ethnic and Racial Studies*, 35(3), 400–417.
- Gambetti, Z. ve Jongerden J. (2011). The spatial (re)production of the Kurdish issue: Multiple and contradicting trajectories-introduction". *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 13(4), 375–88.
- Goffman, E. (2014). *Damga*. Ş. Geniş, L. Ünsaldı ve N. Ağırnaslı (Çev.) Ankara, Heretik Yayıncılık.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE) (2006) *Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması*. <http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tgyona/tgyona.htm>.
- Hughes, D., Rodriguez, J., Smith, E. P., Johnson, D. J., Stevenson, H. C., ve Spicer, P. (2006). Parents' ethnic-racial socialization practices: a review of research and directions for future study. *Developmental Psychology*, 42(5), 747.
- Kurban, D., ve Yeğen, M. (2012). *Adaletin kıyısında: 'Zorunlu' göç sonrasında devlet ve kürtler*. TESEV.
- Lamont, M. ve Molnár, V. (2002). The study of boundaries in the social sciences. *Annual review of sociology*, 28(1), 167–195.
- Lamont, M. (2009). Responses to racism, health, and social inclusion as a dimension of successful societies. Peter A. Hall ve Michele Lamont (Ed.) *Successful Societies: How Institutions and Culture Affect Health* içinde. Cambridge University Press.
- Lamont, M. ve Mizrachi, N. (2012). Ordinary people doing extraordinary things: Responses to stigmatization in comparative perspective. *Ethnic and Racial Studies*, 35(3), 365–81.

- Lamont, M., Pendergrass, S., ve Pachucki, M.C (2015). Symbolic Boundaries. James Wright (Ed.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* içinde. Oxford: Elsevier.
- Lamont, M., Silva, G. M., Welburn, J., Guetzkow, J., Mizrachi, N., Herzog, H., ve Reis, E. (2016). *Getting respect: Responding to stigma and discrimination in the United States, Brazil, and Israel*. Princeton University Press.
- Lamont, M. (2018). Addressing recognition gaps: Destigmatization and the reduction of inequality. *American Sociological Review*, 83(3), 419–444.
- McDowall, D. (2004). *Modern Kürt Tarihi*. Neşener Domaniç (Çev.). İstanbul: Doruk Yayınları.
- Mayring, P. (2007). *Qualitative Inhaltsanalyse: Grundlagen und Techniken*. Weinheim [u.a.]: Beltz.
- Oral, I., ve McGivney, E. J. (2014). *Türkiye Eğitim Sisteminde Eşitlik ve Akademik Başarı*. Eğitim Reformu Girişimi Raporu. <http://www.egitimreformugirisimi.org/turkiye-egitim-sisteminde-esitlik-ve-akademik-basari>.
- Saraçoğlu, C. (2012). *Şehir, Orta Sınıf ve Kürtler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Taylor, C., (2010). *Çokkültürcülük: Tanınma Politikası*. Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Turgut, S. (2021). *Kürt Damgası Etnik Sınırlar ve Başa Çıkma Stratejileri*. İstanbul: İletişim.
- Ünder, H. (2021). “Atatürk İmgesinin Siyasal yaşamdaki Rolü”. *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: Kemalizm*, C. 2. İstanbul: İletişim.
- Üstel, F. (2008). *Makbul Vatandaşın Peşinde*. İstanbul: İletişim.
- Weiss, R.S. (1994). *Learning from strangers: The art and method of qualitative interview studies*. Free Press, Inc. New York.

Yeğen, M. (2009). *Devlet söyleminde Kürt sorunu*. İletişim Yayınları.

Zembylas, M. (2010). Racialization/ethnicization of school emotional spaces: The politics of resentment. *Race Ethnicity and Education*, 13(2), 253–70.

Yörük, E. (2012). Welfare provision as political containment: The politics of social assistance and the Kurdish conflict in Turkey. *Politics & Society*, 40(4), 517–47.

Zürcher, E. J. (2009). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. Çev. Yasemin Saner. İstanbul: İletişim Yayınları.